

Observatoriulu ese de doue ori in septemana, Mercuria si Sambat'a.

Pretulu

pentru Sibiu pe 1 anu intregu 7 fl., pe 6 luni 3 fl. 50 cr., dusu la casa cu 1 fl. mai multu pe anu; — trimisu cu post'a in laintrulu monarchiei pe 1 anu intregu 8 fl., pe 6 luni 4 fl. — lu strainatate pe 1 anu 10 fl. séu 22 franci, pe 6 luni 5 fl. séu 11 franci. — Numeri singlarici se dau câte cu 10 cr.

OBSERVATORIULU

Diariu politicu, national-economicu si literariu.

Anulu III.

Ori-ce inserate, se platescu pe serie séu linia, cu litere merunte garmondu, la prim'a publicare câte 7 cr., la a don'a si a trei'a câte 6 cr. v. a. si preste aceea 30 cr. de timbru la tesaurulu publicu.

Prenumeratiunile se potu face in modulu celu mai usioru prin assemnatiunile postei statului, adressate de a dreptulu la Redactiunea Diariului

„Observatoriulu“ in Sibiu.

Nr. 4.

Sibiu, Sambat'a 12/24 Ianuariu.

1880.

Press'a. Terorismulu aristocratiei si terorismulu plebei.

„Ati vediutu cà din vin'a pressei au cursu nu numai sangele unui omu fanaticu, precum este Verhovay, ci s'a versatu si sange pe strade, in lupte de rebellione. Éta ce urmari are press'a desfrenata; éca si efectele curtiloru de jurati, care acquita pe cei mai multi acusatii. Aristocrati'a vediundu-se tavalita prin tôte noroieele de càtra multimea manjitoriloru de charteia, ce'i mai remasese, de càtu se'si apere onórea sa cu sabia, cu glontiu, cu pumni preste falci, in fine chiaru prin omoru?“

Acesta este limbajulu fariseiloru si alu saduceiloru dela 1/13 Ianuariu incóce, de candu adeca casin'a domnésca din Budapest'a fu sfarmata cu pietrii si spitalele capitalei unguresci se inplura cu ranitii adunati de pe strade. Dara adeverat'a stare a lucruriloru este cu totul alt'a, si scenele din 11 pàna in 15 Ianuariu erá preste potiinta se nu le prevédia fóra nici unu spiritu de profetu, toti cetatienii de stat, càti au urmaritu cu simtiuri limpedi mersulu afaceriloru in statulu ungurescu de 13 ani incóce.

Ore press'a unguresca este de vina cà s'a versatu sange? Dara legea de pressa in Ungari'a este una din cele mai aspre in tóta Europ'a. Cum s'a intemplat in se, cà acea lege se aplicase atátu de puçinu la press'a unguresca? Cine a potutu se farmece, se lege manile procuroriloru si ale judecatoriloru, cà se nu o póta infrena?

Dara juriulu e de vina, pentru-cà cei câte 12 alesi dintre cetatieni acquitá pe acusatii, adesea in unanimitate sau cu majoritate respectabile? Apoi cà din cei 12 câte 6 insi sunt denumiti totudeauna din câte 36 de càtra procuroru, alesi pe sprincéna, dupa poft'a ànimei lui; cum dara votá si acestia contra lui? Sunt óre toti cetatienii corupti, depravati, mituiti, rebelli din natur'a sau din educatiunea loru? Atunci pentru-ce partid'a domnitórea a infintiatu juriulu?

Nimeni nu este infalibile in lumea acéstá, si nu noi vomu fi acei ómeni simplii, cà se credemu vreodata, cà cei 12 jurati, inca pe atátu de luminati

si de onesti, se nu fia indusi uneori in eróre, cà se acquite sau se condamme cu nedreptu, cu asuprire. In Ungari'a inse si in Transilvani'a este unu secretu publicu, adeca cunoscutu de toti, numai pronuniatu de prea puçini, pentru ce curtile de jurati, anume in processe de pressa sunt indulgente. Acelu secretu publicu este, cà juratii isi sloptenu intre sine camu unele cà acestea: Redactorulu ori corespondentele póte se si aiba nedreptu in caus'a de façia; dara fiacare din noi cunóscemu o mare multime de casuri, in care diartistii au avutu tóta dreptatea cà se'si ridice vocea lor; scimu érási noi intre noi cetatienii, alte abusuri, calcari de legi, mituiri nerusinate, defraudari de mii si sute de mii, spoliatiuni de averi, pe care publicistii nu le cunosc, prin urmare nu le scotu nici la lumina; noi inse le scimu, cà le patimu noi insine, prin urmare nu judecamu numai dupa câte o fapta. Se punemu de exemplu, cà unu functionariu din vreunu coltiu de tíera ia mita dela toti càti cadu in ghiarale lui, dara totudeauna intre patru ochi, fóra nici-unu martoru; elu inse a luat mita dela o mie de ómeni, pàna ce se afla unicul din trensii, care spune la vreunu redactoru. Atunci functionariulu trage pe diaristu in judecata la curtea de jurati. Dara acestia sciu toti cà functionariulu acela ia mita, asia ei judeca dupa sciinti'a si cunoscinti'a lor si acquita pe diaristu fóra alte documente juridice. Asia este cu usurarii, asia si cu defraudarile baniloru publici. Tu si tóta lumea sciti bine, cà cutare directoru, cassariu dela cutare banca din cele 100 de banci, sau dela vreo intreprindere industriale. are plata fixa annuale 6000 fl.; elu inse platesce pe locuintia 2500 fl. pe anu, tine trasura eleganta cu doi telegari cà doi lei; salonulu nevestei sale e deschisu totu a dou'a séra pentru petreceri; elu insusi perde in tóte serile la carti câte 40—50 fl., in tóte verile merge cu famili'a la apa minerali sau face caletorii in „Europ'a“. Tóte acestea costa 15 mii pe anu. De unde ia elu restulu de 9 mii? Cetatienii sciu se faca fórtu usioru socotél'a si fóra a cercetá cartile bancei, dau si preste isvoru.

Press'a din Ungari'a nici-decum nu a fostu asia desfrenata pe la inceputulu dualismului, precum

se facu ea mai tardiu. La inceputu ea era inperitentia numai cu nationalitatile trantite la parete si cu functionariu de sange romanescu, éra pe ai loru ii crutiá in anii de antaiu cà pe lumina ochiloru. Dupace a inceputu press'a din Vien'a si mai alesu cea straina din Germani'a, Belgiu, Franci'a se scóta la lumina o multime de blastematii unguresci, atunci press'a unguresca vediendu cà nu mai póte remané nimicu ascunsu, iute sparse prin legea de pressa din 1847/8 si cum amu dice, aruncandu frenele pe cai, ii plesni cu biciulu cà se alerge ori incatrau.

Va intreba cineva, cà ce are press'a unguresca cu aristocrati'a unguresca. Noi aretaseramu in Nr. 104 din a. tr. cà casin'a magnatiloru din B.-Pest'a si sócia-sa din Clusiu au fostu totudeauna centruri de actiune unguresca, pàna candu a venit alta partida a demagogiloru, care cu titlu falsu de liberali le au mai turburatu apele; dara propriulu poporu n'au avutu incredere in nici-unii, cà-ci cum se dice pe la noi, 'ia prinsu pe toti cu mesur'a mica de nenumerate-ori. Ceea ce s'a spartu in cele trei dile la B.-Pest'a, a fostu o uima réa, care cóce dela 1867. Toti unguirii cunoscu prea bine cauzele pentru care repaos. com. Emericu Miko, celu de antaiu ministru de comunicatiune dela 1867 inainte, a fostu constrinsu a se retrage fórtu disgustatu. Nu cà Miko ar fi atinsu averea publica, dara sub elu s'au intemplat defraudari colossali; totu sub elu au disparutu si cele 16 milioane din capitalulu de constructiune alu calei ferate orientale (Oradea-Brasiovu). Toti mai tinu minte si speculele de sute de mii facute cu actiunile podului dela B.-Pest'a rescumperatu dela br. Sina. Totu asia si cele intemplate sub Kerkápoli, care din salariu isi facu palaturile frumóse. Si de aru sci vorbi padurile statului din Transilvani'a si padurile din graniti'a slavo-croata, ce nu aru spune aceea! Dara „Sparcassa dela Lugosiu“, dara o mie alte specule cu averile statului, cu averea poporului, cu commassatiuni si segregatiuni! In fine se amestecara si la banci, si acuma com. Festetich are se restituie la banc'a rurale vechia preste 400 mii fl., pentru câte defraudari s'au facutu din negrija lui. Sumele defraudate erá parte

Foisior'a „Observatoriului“.

Unele observari relative la comitatulu Hunedórei si in specie la districtulu Hatiegului.

(Urmare.)

Acéstá biserică si acuma este proprietatea religiunei gr.-catholice si se folosese cà biserică parohiale. Precum imi spunea mie episcopulu Leményi, famili'a Kendefiana a cerutu se se permita cà se scóta acelu monumentu din acea biserică romanésca, dara nu i s'a datu voia.

Ce se tiene de literele familiare si donationale ale acestei familii Candesci, eu nu le-am vediutu, dara unu nobilu din una familia de frunte din comun'a Salasiulu de susu, cu numele Mara Iosifu, care tinea in casatoria pe o contesa Nemes, remasa veduva dupa unu Candescu, si care au avutu la mana documentele donationale, mi-a spus curatu, cà in acelea nu vine numele Kendefi, ci Kendeficsor alias filius Kende. — Totu in acéstá cestiune vice-comitele (vice-prefectulu) comitatulu anume Ludovicu Csulai, mi'a comunicatu o traditiune conservata in famili'a sa in urmatóriele: „Atunci candu s'au confiscatu bunurile monastirei dela Coltiu si s'au donatu Candesciloru, erá mai multi calugari, caroru li s'a concesu, cà pàna candu voru trai se póta locui in monastire, si proprie in Coltiu. Din acei calugari mai pre urma remasese numai unu singuru betranu. Familiéi i se para cà acelu bietu ieromonachu traiesce mai multu decátu ar fi doritu ea. Kendeficiorulu pentru a carui familia se facuse donatiunea, murise, dara a remasu veduva cu doi fii. Acéstá cà se póta scapa de betranulu calugaru, care locuia in Coltiu, intru o di de vineri a facutu o turta (pogace) frumósa, si o a trimisu betranului. Se intielege cà acea turta

fusesse frementata cu ingredientie veninoase; calugarulu inse, sau pentru cà va fi avutu óresicare prepusu de rea vointia a cocónei veduve, sau in acelea óre nu'i era fóme, ca elu nu a mancatu din turta. In aceesi di inse pe inserate, unulu dintre cei doi fii ai veduvei fiindu la venatu pe munti, se abatú pe la betranulu calugaru, si intrebandu nu cumva are ceva de mancare, cà-ci nu mai póte de fóme, de óre-ce tóta dió'a ia trecutu fóra a manca ceva, calugarulu ei dise cà elu altu ceva nu are indemana, „decátu éca acea coca, pe care mi-a trimis'o mama-ta; poti se o manci, cà mie nu 'mi trebuie.“ Asia s'a si intemplat, cà flamandulu teneru a mancatu pogaci'a; dara pàna a casa, adeca pàna in satu, ajungéndu'lu durerile inveninarei, de abia au avutu tempu se spuna mamei sale despre coc'a dela calugaru si intre dureri infricosiate a si muritu.

Daca ar fi cunoscutu Nicolae Iosika acéstá anecdota, pasa-mite cà ar fi mai luat si de aci unu subiectu de romanu.*)

Cum diseiu, acéstá mi-a narat'o celu mai bunu alu meu omu, pe tempulu càtu am petrecutu cà vicariu in acelea parti. Famili'a romanésca Ciulaiiana inca a fostu un'a din celea mai vechi in tienutulu Hatiegului. Din acéstá pe tempulu regelui Mathia Corvinu unulu a fostu consiliariu langa regele, dupa cum am cetitu despre acéstá, intr'unu documentu aflatu intre scrisorile familiei Barciane, dara atunci nu se scriá Csulai. Totu din acéstá familia se vede cà au fostu si superintendentele Georgiu Csulai, care a traitu si a propagatu calvinismulu intre romani in patrariulu primu alu secolului alu sieptepredecelea, pe langa tóte cà susu numitulu L. Csulai si toti membrii familiei in càtu mi-au fostu cunoscuti, au urmatu religiunea catholica, acum inse de abia se mai afla doue persóne de partea barbatésca

*) De altumentrea anecdota despre „turt'a, pogacea sau coc'a otravita“ este fórtu latita la poporulu nostru din Transilvani'a cu puçina modificatiune.

Not'a Red.

din nimit'a familia si unulu este toema fiulu vice-comitelu cu numele Adalbertu.

Din celea comunicate pàna acilea ese, cà in loculu monastirei dela Coltiu si a celei de S. Maria, a succesu cà posesóre mare, si cà familia de gradulu primariu aristocraticu, famili'a Candésca, dupa literele donationale Kendeficioriane, si dupa cum este cunoscutu, acum Kendefiana, care in ramulu primu cu rang de comite pentru partea barbatésca s'a stinsu. Celu de pre urma surcelu in acestu ramu a fostu renumitulu si pe dreptu se póte dice, escentriculu com. Adam Kendefi, socrulu ministrului de esterne contelui Iuliu Andrési. Din celu alatu ramu alu familiei Kendefiane, totu cu rang aristocraticu, sunt si pàna astadi mai mult.

Alu douilea possessore mai mare in tienutulu Hatiegului, si anume in partea de càtra apusu, a fostu in tempurile vechi famili'a Margineanu, seu dupa cum se afla in scripte, Marsinai, din care s'au nascutu Elisabeta, mam'a lui Ioane Corvinulu, despre care scrie Bonfiniu, Istoriculu de casa alu regelui Mathia, cà a fostu fiulu lui Butu, nobilu olachu, si alu Elisabetei Mar'sinai. Firesce ca Istoricu magiarii, candu scriu cà Elisabeta a fostu o fata de romanu, in care s'ar fi inamoratu regele Ungariei Sigismundu, voiescu se o ia in intielesulu lor, cà adeca acéstá ar fi fostu o persóna din poporu, ceea ce este o assertiune cu totul falsa, de óre-ce nimit'a familia a fostu cea mai alesa boierésca. Dara pe langa tóte cà famili'a Margineanu a datu prin Elisabeta din sinulu seu pe unu Ioane Corvinu, seu dupa cumu ilu numesce Nicolau Olachu Primatele Ungariei si archiepiscopulu Strigonulu in genealogi'a Corvinesiloru, In ac'u, carele a fostu beliducele si eroulu celu mai celebru alu tempului seu, vojvodulu Transilvaniei, si gubernatorele Ungariei, éra fiulu acestuia Mathia rege, carui asemenea Ungari'a pe altulu nu a mai avutu, totusi dupa stingerea celoru mari Corvini, se vede cà si famili'a Margineanu au apusu, cà si numele de Margineanu. Marginai intre barbati mai memorabili nu se amintese; singuru numai unele femei pàna in tempulu mai de curendu l'au sustienutu; intre care

